

УДК 27-242-277(049.3)
27-242-276.7(049.3)**Родољуб Кубат**

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Критичко разматрање пренаглашавања историјско-критичке методе у библијској егзегези**Осврт на књигу Увеа Бекера: Uwe Becker, *Exegese des Alten Testaments, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005*****Кратка научна расправа**

Књига Увеа Бекера, професора на катедри за Стари завет у Јени, „*Exegese des Alten Testaments*“ (Егзегеза Старог завета) представља типичан херменеутичко-егзегетски приручник (поднаслов: *Ein Methoden- und Arbeitsbuch*) који има за циљ — како и сам аутор у предговору наглашава — да, пре свега, оспособи студенте за тумачење библијског текста. То је, заправо, приручник који треба да послужи као радни инструментаријум при читању и тумачењу старозаветне литературе. Уз то, аутор на крају књиге доноси врло инструктиван преглед са кратким коментарима литературе за тумачење Старог завета (*Literatur zur Exegese des Alten Testaments*, стр. 153–197). Књига је писана врло јасним и разговетним језиком. Методолошка и дидактичка страна приручника је на завидном нивоу. Обиле корисних информација важних за старозаветну егзегезу књизи дају додатну тежину.

Садржај књиге конципиран је на темељу главне идеје приручника, то јест, садржај поглавља еквивалентан је методолошким корацима у оквиру историјско-критичке методе. На почетку аутор прави кратак увод, у коме се сажето осврће на сами карактер старозаветних текстова и указује на задатке историјско-критичке методе, уз констатацију да је егзегеза кључ за разумевање текста. Он већ у уводном делу јасно даје до знања да је историјско-критичка метода збир више методских корака који се тичу детаљне анализе настанка текста. Истовремено, аутор упозорава да се библијским текстовима не може приступити на методолошки једнообразан начин. Сама природа текстова одређује методолошке кораке — метода се стално оријентише спрам предмета којим се бави (стр. 7). Па и поред такве констатације, аутор се по нужности општих методолошких принципа у следећим поглављима концентрише на једну већ уобичајену методолошку шему, карактеристичну за дијахрони приступ тексту.

Први методолошки корак приликом егзегетског поступка резервисан је за *текстуалну критику* (Textkritik). Текстуална критика се бави сачуваним текстом, који научници реконструишу на основу старих рукописних традиција. Главна питања су старост текста и рукописна сведочанства, која се нарочито односе на верзије текста. Циљ текстуалне критике је откривање или приближавање најранијој форми текста. Професор Бекер, за разлику од ранијих научника, указује на чињеницу да не постоји тзв. пратекст (Urtext) у смислу јединственог предлошка каснијих рукописних традиција. Аутор, такође, указује на комплексан однос између текстуалне и литерарне критике. Међутим, и поред тога, ти моменти нису адекватно артикулисани, како у теоријском, тако и у практичном смислу. Масоретски текст је и даље — можда по неком научном аутоматизму — у средишту текстуалних истраживања (на овај феномен ћемо се вратити нешто касније).

Други корак представља *литерарна критика* (Literarkritik). Бекер јасно представља задатке литерарне критике, указујући да је њен циљ откривање литерарних јединица које чине затворену целину, која се за себе може читати и разумевати. И у овом делу аутор уноси новине у односу на раније приручнике овог типа. Класичну литерарну критику доводи у везу са *есћеџијском рецепцијом* (Rezeptionsästhetik) једним приступом у чијем средишту интересовања стоји рецепција текста. То је још један важан искорак, који — чини се — стоји сасвим узгредно, ако се узме у обзир читав концепт приручника (и на овај феномен ћемо се осврнути нешто касније).

Следећи је корак тзв. *историја предања* (Überlieferungsgeschichte). Основни циљ историје предања јесте покушај да се, иза одређеног текста, дође — ако је то могуће — до слојева усменог предања, што свакако подразумева посебан опрез. Аутор се укратко осврће на историјат појма и указује на његов специфичан однос са изразом *историја традиција* (Traditionsgeschichte). Пратећи општу методолошку логику у оквиру историјско-критичке методе, Бекер потом наводи *историју редакција* (Redaktionsgeschichte). Циљ овог поступка је утврђивање могућих путева настанка текста од најранијих слојева до коначног текста, где се прате накнадне интервенције типа споредичних проширења, глоса и додатних прецизирања, која су била условљена каснијим контекстом. После разматрања питања што се тичу текста као литерарног јединства, следи поступак који се најпре односи на књижевне врсте старозаветних текстова. Ради се, наиме, о истраживању облика (Form) и врсте (Gattung) појединих текстова, као и одређивању њиховог животног контекста (Sitz im Leben). Тај методолошки корак назива се *историја облика* (Formgeschichte). Коначно, текст се посматра у контексту одређеног духовног миљеа у којем је настао, а познавање тога је важно за разумевање библијских исказа. Последњи корак у ланцу историјско-критичке методе чини *историја традиција* (Traditionsgeschichte). Бекер посебно наглашава религијско-историјски контекст. Као додаток у оквиру историје традиција указује на важност друштвено-историјског тумачења (Sozialgeschichtli-

che Auslegung), археологије (Archäologie) и предметно-појмовне егзегезе (Sach- und Begriffsexegese).

У даљем тексту књиге аутор се осврће на опште феномене библијске херменеутике. Основно питање које Бекер поставља гласи: шта су темељни предуслови за разумевање текста? Опет се актуализује питање односа текста и читаоца и констатује да се неки важни увиди из философске херменеутике нису довољно одразили на библијску херменеутику. Ту, пре свега, аутор мисли на херменеутичка промишљања Ханса Георга Гадамера. Занимљиво је да Бекер отвара питање разумевања Старог завета као целине и његове рецепције у хришћанском кључу (стр. 134). Ипак, тај део књиге није до краја инхерентан садржају и концепту књиге. Додуше, аутор ту не развија неке јасне херменеутичке концепције, више је то покушај маркирања проблема и указивања на могуће правце размишљања. Основна концепција књиге, примена историјско-критичке методе при тумачењу старозаветних текстова, ни у овом делу не доводи се у питање, међутим, ту се крију суштинске слабости овог приручника.

Ми ћемо се у овом кратком разматрању осврнути на три слабе тачке приручника, које се могу узети као типски пропусти већине савремених херменеутичко-егзегетских приручника — нарочито немачког говорног подручја. Прва ставка се односи на саму историјско-критичку методу: неконсеквентно теолошко-херменеутичко артикулисање нових сазнања из домена текстуалне критике. Друга се тиче феномена пренаглашавања историјско-критичке методе на уштрб другачијих приступа тексту. Трећа ставка је својеврсна експликација претходне, где се на примеру одсуства канонског приступа показује проблем егзегезе у којој се пренаглашава историјско-критичка метода.

Први пример се односи на проблем унутар методе, а конкретно се тиче текстуалне критике. Већ смо указали на чињеницу да је аутор свестан да не постоји класичан пратекст, те да су неке верзије старозаветног текста — конкретно: Септуагинта и Самарјанско петокњижје — од великог значаја за старозаветну текстологију. Па и поред тога, у средишту критике је масоретски текст. Креативни раст старозаветних текстова у периоду пре закључивања канона, као и обиље рукописних претканонских традиција — којих је аутор потпуно свестан — нису се довољно одразили на приступ текстовима. Суптилан однос текстуалне и литерарне критике је, такође, негде остао у запећку општег концепта. Један од кључних разлога због чега се остаје при одређеним концептима чија је теоријска основа урушена — јесте општи егзегетски миље и његова вековна традиција. Наиме, вековна традиција, утемељена на изучавању масоретског текста, и сва помоћна литература произишла из тих истраживања оставиле су дубок и утицајан траг. Постоје капитални теолошки речници (Jenni–Westermann, Botterweck–Ringgren), лингвистички речници (Gesenius, Köhler–Baumgartner, Fohrer), лексикони (Galling, Betz, Görg–Lang) итд. који пружају моћан егзегетски инструментаријум. Све су то незаобилазна помагала која се базирају на старојеврејском и чине важну

егзегетску логику. Чак би се могло рећи да је савременим библистима из тих разлога тешко изићи из „уходаног научног ритма“, поготово што је егзегетски инструментаријум истраживања Септуагинте и старогрчког језика, а нарочито самарјанског, неупоредиво скромнији. Овакви и слични примери указују на моћ научне традиције, која се често пројављује као научна инерција, чиме се показује конзервативност саме библијске науке.

Други је пример сама херменеутичка оријентација. Наиме, инсистирање на историјско-критичкој методи има и своје јако теолошко-херменеутичко упориште. Његови историјски корени сежу до реформације и њене гласовите идеје: повратка изворном библијском хришћанству. Дуго је код протестантских теолога владало мишљење да је каснија историја Цркве нека врста историјске декаденције хришћанства. То је поготово важило за Источну цркву, која је, према Харнаковом мишљењу, већ у ранопатристичком добу хеленизована. С друге стране, просветитељско одбацивање предања умањивало је значај читаве хришћанске традиције. Будући да се историјско-критичка метода бави првобитним текстом и његовим значењем, она се, још од осамнаестог века, наметнула као природни савезник једног таквог концепта, који је још увелико присутан и у савременој немачкој егзегетици, што потврђује и наведена књига. Савременији приступи тексту — као, нпр., *историја рецејције* (*Wirkungsgeschichte*) — још нису ни изблиза довољно артикулисани. То исто важи за *нову литерарну критику* (*New Literary Criticism*), као и за различите приступе тексту (*канонски, догматски, лингвистички, психолошки, аскејски* итд.). Пренаглашавање историјско-критичке методе начелно затвара теолошко-херменеутичка промишљања и не оставља простора за неке савременије херменеутичке увиде (Гадамер, Рикер, Дерида), који све већу пажњу усмеравају на читаоца и његово разумевање текста. Поготово је занемарен постмодернистички концепт, у којем се велики значај даје читаоцу и његовом (ситуационом) разумевању текста.

Додатни проблем представља оптерећујућа традиција историјско-критичке методе. Наиме, заступници ове методе гледали су на библијске списе као на сваки други текст. Ти списи су, такође, сматрани производом људских интереса и потреба. У прошлости је ово била једна од основних методолошких поставки, чији су одједи и данас присутни. Наиме, проблем не представља критичко „копање“ по текстовима као такво, него пренаглашено „научно“ уверење о могућности изнајажња поузданих одговора. Тако нешто било је могуће у доба просветитељства и позитивизма, када се и развила ова метода, јер је барем кореспондирала са духом времена, али данас, у доба постмодерне — доба када је сама наука демистификована и ослобођена плашта просветитељско-позитивистичке идеологије — то је у најмању руку *passé*. Пренаглашавање историјско-критичке методе на рачун другачијих приступа библијском тексту у савременим теолошко-херменеутичким струјањима представља својеврстан научно-теолошки анахронизам.

Трећи пример је одсуство канонског приступа. Историјско-критичка метода „дроби“ текст. Усредсређивањем на мање текстуалне делове, што је

суштинска карактеристика историјско-критичке методе, губи се светописамски текст као целина — као канон. Не само што се губи осећај за канонски процес као такав (а поготово закључивање канона) него се губи из вида и његова унутрашња теолошко-херменеутичка структура. Библија на неки начин престаје бити једна књига и претвара се у збирку засебних текстова. Хипотетички гледано, тумчење *Песме над њесмама* на такав начин може егзегету одвести у разним правцима, јер непостојање канонског оквира као интерпретативно-корективног момента тумачу даје „неконтролисану“ слободу. Присталице историјско-критичке методе после „урањања“ у свет микротекста не враћају се на канонску макроповршину текста, то јест, тражећи *Sitz im Leben* текста, не обраћају пажњу на његов *Sitz im Kanon*. Тиме, заправо, превиђају да је „неко“ те текстове сабрао у веће целине, а потом у збирку надахнутих и нормативних текстова и дао им канонску тежину — каноничност. Испушта се из вида врло битан моменат — то је губљење осећаја за простор у којем настају и даље се преносе текстови. Самим тим остаје делом нејасна употребна вредност текста — како у време његовог настанка и канонског уобличавања, тако и његове савремене употребе. Јасније речено, губи се еклисијална димензија библијског текста, што за последицу има забрињавајућу дихотомију између библијске науке и конкретног живота Цркве.

Конечно, циљ ове расправе јесте указивање на недостатности старозаветне егзегезе, која се углавном заснива на историјско-критичкој методи. Одабир „критиковане“ књиге није случајан и уклапа се у општу критику савремених херменеутичких праваца у оквиру библијских студија. Наиме, Бекерова књига је типског карактера и представља широко заступљену херменеутичку оријентацију, поготово присутну у немачкој библијској традицији. Већина оваквих приручника ослања се готово искључиво на историјско-критичку методу. Неки новији приступи и додаци су углавном козметичке природе, јер стоје „ту негде поред“, не одражавајући се довољно на општи херменеутички концепт, чије средиште може да чини управо историјско-критичка метода. Неспорно је да је у библијским истраживањима историјско-критичка метода незаобилазна и полазна тачка сваког егзегетског захвата; њен значај за савремену теолошко-егзегетску мисао је тешко мерљив. Међутим, проблем је доминација те методе, што истовремено значи недостатак другачијих приступа тексту и њихову импликацију на општу херменеутичку концепцију. То се нарочито односи на приручнике оваквог типа. У теоријским разматрањима све више се увиђају недостаци историјско-критичке методе, али у самим приручницима и даље углавном већ деценијама доминира успостављена херменеутичка концепција.